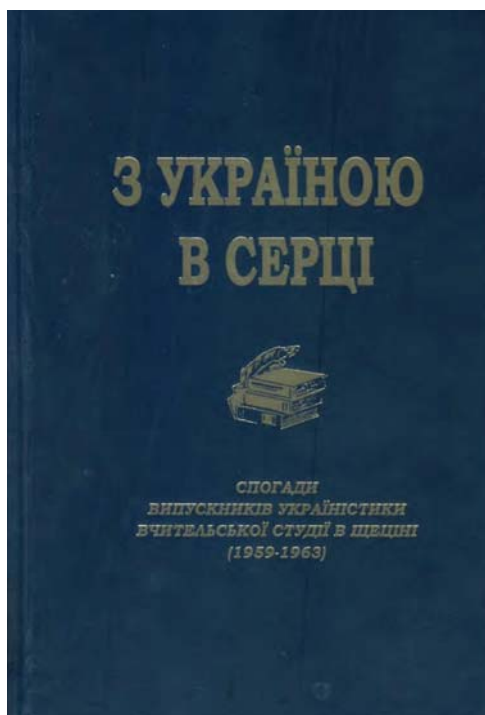

УКРАЇНА ЗАВЖДИ БУЛА В ЇХНІХ СЕРЦЯХ

М. П. Лесюк

*Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника;
Інститут філології, кафедра слов'янських мов;
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57*

“Ще не вмерла України ні слава, ні воля, Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля” – з такими думками ішли на смерть тисячі українських патріотів, стаючи на бій з ворогом уже після Другої світової війни, з такою надією українці відправлялися на каторгу в холодну тундру чи безмежні сибірські простори, з такою вірою покидали рідну Батьківщину і виїжджали в чужі невідомі краї тисячі українців, рятуючись від сталінських сатрапів, від советських казематів, катівень і нелюдських тортур. В усі часи своєї невеселої історії українці терпіли наругу, знущання, гніт від поневолювачів та окупантів. Маючи талановитих, мудрих і працюючих людей, багаті надра, родючі чорноземи,

лісове багатство, Україна нині могла б бути однією з найпотужніших світових держав, але доля розпорядилася так, що від найдавніших часів вона не мала своєї державності, гнула спину на окупанта, а в ХХ столітті зазнала небачених людських втрат. У 30-х роках коло 8 мільйонів українців загинуло від страшного голодомору, 10 мільйонів людей загинуло у Другій світовій війні, а скільки мільйонів було розкидано по світу, – ще ніхто не підрахував.

Така нелегка доля спіткала й українців, які після розподілу Європи в 40-х роках ХХ ст. опинилися за межами України, тобто в Польщі та Румунії. Українців так званого Закерзоння (Лемківщини, Бойківщини, Надсяння, Підляшшя тощо) звинуватили в підтримці Української Повстанської Армії і масово й насильно депортували або на схід, в Україну, або на північ Польщі. З болем у серці і тугою покидали вони свої рідні місця, свою малу батьківщину. Як мешканців західних областей України, голих і босих, вивозили в Сибір, так українців із цих країв під час сумнозвісної операції “Вісла” переважно вночі, зненацька виганяли з рідних, насиджених домівок, вантажили в “товарняки” і вивозили на

Північ Польщі на “odzyskane”, тобто відібрані у німців землі із запустилими, понищеними, зруйнованими, часто без вікон і дверей, без найменших умов для проживання будівлями. Ніхто не зважав на вагітних жінок, на маленьких дітей, на плач і стогін літніх людей, бо такий був наказ прокомуністичних властей Польщі, схвалений Москвою. І хоча переселенців не поселяли компактно, а, навпаки, розпорошували по різних місцевостях, вони знайшли в собі мужність, силу і наполегливість, почали об’єднуватися, з часом створили Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ), яке намагалося впорядкувати життя переселенців, об’єднати їх, повернути їм віру і надію на краще життя. Але це стало можливим лише після 1956 року, коли під тиском світової громадськості польські власті вимушені були визнати, що, крім поляків, у Польщі проживають і інші меншини, зокрема й близько трьохсот тисяч українців. Українці почали домагатися заснування українських шкіл, і власне тоді були відкриті українські класи в Бартошицях, Лігниці та Перемишлі, а також відділення Української філології в Учительській Студії у Щеціні, яке проіснувало, правда, недовго – лише від 1957 до 1963 року. Ось цьому українському відділенню, студентам-українцям, які там навчалися, і присвячена вельми солідна книга “З Україною в серці”, одним із авторів, упорядником та редактором якої є Микола Дупляк (Див.: *Дупляк Микола. З Україною в серці. Спогади випускників україністики Вчительської Студії в Щеціні (1959-1963) / Микола Дупляк. Автор – упорядник – редактор. – Кліфтон, Нью Джерзі (США), 2015. – 693 с.*).

У написанні книги використані матеріали (відгуки, спогади, роздуми) тридцятьох авторів. Основна більшість авторів подала по одному матеріалу, Михайло Дзвінка, Михайло Козак – по два, Володимир Галак, о. Іван Лишик – по три, Петро Коваль – чотири, але найбільше спогадів та роздумів подав Михайло Шумада і, звичайно, автор та упорядник Микола Дупляк.

Спогади розміщені в книзі за алфавітом прізвищ їхніх авторів, а крім цих спогадів та роздумів, у кінці книжки подані деякі додатки – оголошення про III з’їзд випускників Української філології у Щеціні, вітальний лист Голови Управи Мазурського відділення Об’єднання українців Польщі (ОУП) Івана Піка, звернення учасників з’їзду до Головної Управи ОУП, яке підписав Михайло Шумада, аналогічний лист-звернення до Посольства України в Польщі (теж за підписом М. Шумади) і подібне звернення польською мовою до Прем’єр-Міністра Польщі Дональда Туска (підписав від імені Організаційного комітету з’їзду mgr Владислав Галак). Усі ці документи були прийняті одногласно 29 червня 2008 року всіма учасниками з’їзду. Упорядник долучив ще сюди лист до всіх випускників Української філології в Щеціні з проханням-пропозицією написати і надіслати свої матеріали до книжки, про яку, власне, іде мова. Цей лист підписаний 1 травня 2011 року. Як

бачимо, збір матеріалів і праця над ними тривали якихось неповних чотирьох роки, бо вже у 2015 ця важлива праця вийшла з друку.

Тяжко читати ці спогади... Їх писали люди, яким прийшлося пережити в свої дитячі роки чимало страждань; у їхній пам'яті закарбувалися трагічні картини, які відбувалися на споконвічних українських землях нинішньої Польщі весною 1947 року. Горіли села, ревіла худоба, плакали діти, волали до неба старші, німецькі люди, яких виганяли серед ночі з рідних домівок і виселяли, везли в невідомі краї.

Треба зазначити, що упорядник-редактор вибрав дуже вдालу назву для книги, бо, як видно із спогадів, розміщених у книзі, у щецінській Учительській Студії навчалися справжні патріоти України, для яких Україна завжди була не просто набором звуків, а назвою Батьківщини їхніх батьків і їх самих, завжди була найдорожчим, що може бути дорогим у людини, завжди була у серці кожного з них. Як пише у "Вступному слові" Михайло Шумада, в Студії гуртувалася найбільш патріотична й найсвідоміша українська молодь. Деякі зі старших за віком студентів (народжених у 20-х роках ХХ ст.) були в лавах УПА, дехто в дивізії "Галичина", дехто пройшов каторгу польських в'язниць і концентраційного табору в Явожні, дехто навіть був засуджений до смертної кари. Ця молодь, як зазначає автор передмови, без вагань прибула до Щеціна, щоб прикласти руку до "реанімації" приреченого на загибель українства, щоб по закінченню навчання нести до українців незнищенну українську ідею. І хоч офіційні власті на кожному кроці ігнорували, кривдили й зневажали щецінських українців, утруднювали їм працю в українському середовищі, та все ж їхня присутність у публічному і громадському житті завжди була відчутна, вони були добрим прикладом для молодшого покоління [13]*.

Спогади випускників Учительської Студії різні за обсягом, різні й за змістом, але в кожному з них відчувається нестерпний біль за спричинену владою кривду українцям, за змарноване дитинство, за муки і поневір'яння в чужих краях, за зверхнє ставлення офіційних властей, а часто й звичайного польського населення, за постійні підозри, ігнорування, приниження як другосортних людей у суспільстві, за відібрану можливість навчатися рідної мови, задовольняти національно-культурні потреби, зрештою, за позбавлення можливості молитися своєму Богові в своїй церкві. Деякі із спогадів викликають сльози і навіть безсилу лють, але розумієш, що нічим тут зарадити неможливо, по-перше, тому, що ті часи давно минули, а, по-друге, навіть якби й не минули, то все одно тут нічим не допоможеш, бо проти прокомуністичної системи в Польщі неможливо було нічого вдіяти, хіба що висловити тільки свій жаль і співчуття.

* Цитуємо за працею: З Україною в серці. Спогади випускників україністики Вчительської Студії в Щеціні (1959-1963) / Микола Дупляк. Автор – упорядник – редактор. – Кліфтон, Нью Джерзі (США), 2015. У дужках зазначаємо сторінку.

Про те, як поводитися польські власті з українцями, про “гуманність” польського війська яскраво описано в матеріалі Михайла Дзвінки. Він наводить спогад Анни Прядки з “Нашого Слова” від 21 липня 1996 року: “22 листопада 1945 року до Волі Петрової приїхало польське військо. Вояки позганяли до нашої нової дерев’яної хати мужчин і жінок, були тут і діти. Разом з нашою родиною, а було нас четверо: я (12 років), брат Андрій (15 років), сестра Марія (10 років), мама Єва – в хаті було 50 осіб. Наш батько Іван Стефура, разом зі своїм братом, сховався до криївки. Військові поляки облили хату бензиною, станули перед дверима й вікнами, а потім підпалили хату разом з нами. Хто пробував рятуватися, того били і назад кидали у вогонь. Коли хата розгорілася, забралися геть. Ми в горіючій хаті почали кричати, витягати один одного і рятуватися, як хто міг. Я душилася димом, сестра і мама мали обпалені голови. Якось нам вдалося витягнути вже непритомного брата Андрія, якому з носа йшла кров. Ми були врятовані. Разом з нами врятувалося 12 осіб. Однак хата згоріла, а в ній згоріло живцем біля 38 осіб. Під вечір збіглися люди, повитягали з пожарища трупів, а коли потемніло, закопали їх у спільній ямі недалеко від спаленої хати” [103].

Як пише М. Дзвінка, три роки – від вересня 1944 до червня 1947 року – військо та “численні льокальні польські банди” стріляли, мордували, грабували, тортували і виганяли з хат українських селян, щоб позбутися чужого їм національного елемента на територіях, які припали “народній” Польщі після війни. Люди ховалися, організували самооборону, але це не допомогло. “Волею польського народу, його уряду і духовенства мала бути проведена етнічна чистка, а українська національна меншина мала припинити своє існування”, – пише М. Дзвінка. – Таку долю мала вся українська етнографічна територія – Закерзоння. ... Тут на приблизно двадцяти п’яти тисяч кв. км суцільною масою жило українське сільське населення, близько одного мільйона людей. В часі геноциду на схід депортовано, за статистичними даними, 481000 українців, а на понімецькі землі, т.зв. “відзискані землі”, примусово виселено при допомозі війська понад 150 тисяч. На понімецьких землях жило до війни біля семи мільйонів німців. Їх брутально вигнали радянські і польські війська. З усіх німців у часі вигнання згинуло два мільйони цивільних людей” [103]. Отак сильні світу цього розпоряджалися долями людей і їхнім життям. “Завершенням процесу виселення і “чистки”, – пише В. Галак, – було запроторення біля чотирьох тисяч мужчин, жінок і нелітніх до концентраційного табору в Явожні, де відбирали людям здоров’я і життя” [104]. У тотальному виселенні українського населення брало участь понад сто тисяч польського війська [107].

Отже, для українців Закерзоння війна в 1944 не закінчилася... Пішов один агресор, прийшов другий. Як пише М. Дзвінка, це була “лише зміна окупації. Ця друга, польська, виявилася ще гіршою... влада... відбрала все майно від одних своїх громадян – тому, що вони українці, і

передала іншим громадянам – полякам... Це один із вимовних прикладів на реалізування шістсотлітнього “проєкту на знищення Руси”... відукраїнізувати землі при східнопівденних кордонах. Чи, може, помста за втрату Волині? Українці на Закерзонні були від часів неписаної історії автохтонами цих земель, а поляки на схід від цих земель – лише колонізаторами, конкістадорами. Звідси антиукраїнська зажерливість і кочова філософія мати щось задармо...” [110].

Після Другої світової війни, після етнічних чисток, переселень і депортацій людей фарисейська комуністична система як у советській державі, так і в Польщі запевняла, що різні національності живуть однією дружною сім’єю, що між національними меншими існує мир і дружба, натомість сотні тисяч українців із західних областей України були вивезені в Сибір, на Урал та Далекий Схід, були депортовані з Криму татари, так само знущалися й з інших народів величезної советської імперії. У Польщі також українці були позбавлені всіляких прав. Як пише М. Шумада, незважаючи на фальшиву пропаганду свободи і рівноправ’я, “українська меншина була приречена на прискорену польонізацію. Продовжувались утиски в релігійній і просвітній сферах. Найкращі вчителі української мови зазнавали найбільших переслідувань з боку освітньої влади і таємних спецслужб” [13]. Це твердження можна підкріпити словами будь-кого із співавторів цієї книжки. Ось як пише Михайло Бздель: “Діти могли навчатися тільки в польській школі, молитися тільки в костьолах, святкувати тільки польські свята, розмовляти тільки польською мовою – були приречені на мовну асиміляцію, польонізацію, цілковиту загибель”. Але, як далі зазначає автор, “грубо помилились варшавські прислужники червоної Москви. Український народ був, є і буде невмирущим, хоч як би його не винищували, екстермінували, гнобили та депортували” [18].

Українські вчителі, учні українських шкіл від початку їх існування постійно знаходилися під пресом, під таємним чи явним наглядом. Ті, хто йшов студіювати україністику в Учительській Студії у Щеціні, знали про те, що обирають собі нелегкий шлях, що будуть під постійним прицілом і пильним наглядом спецслужб. Диплом україніста видавав його національність. Але між молодими українцями було чимало таких ідеалістів, які всупереч усім перешкодам не побоялися йти на щецінську україністику, не боялися майбутніх утисків та переслідувань, працюючи в українських школах. Як згадує М. Бздель про український лицей у Лігніці, Служба безпеки брутально тероризувала школу, вчителів часто густо викликали на профілактичні розмови, в школі встановили підслуховування, “навколо вчителів та учнів крутилося багато убеків, які непокоїли учнів, вишукували слабших, щоб мати інформаторів про стан українського духу школи” [24].

На жаль, такі “слабші духом” усе-таки знаходилися, причому не тільки серед учнів, але й серед учителів і навіть директорів шкіл. Як

згадує Володимир Галак, у кінці 70-х років після якоїсь конференції директорів шкіл для них організували обід. Після кількох чарок розгорнулася модна на той час (та й тепер також! – М.Л.) розмова про так звані “українські злочини, скоєні на поляках”. Один із співрозмовників стверджував, що українці “різали” поляків, придумували різні тортури, “шактували їх у січкарях”. “Мені, – пише В. Галак, – автентичному свідкові воєнних і післявоєнних польсько-українських взаємин, вислухувати отаких цинічних наклепів було не під силу. Я досить добре пам’ятав, хто саме й на кого нападав, хто грабував і вбивав невинних моїх сусідів в Улазові. Не стерпівши нахабства, я гостро заперечив брехливим вигадкам й демонстраційно залишив непривітне товариство” [51]. Між директорами, як далі пише автор спогадів, було немало українців, але жоден з них не відізався й словом і не вийшов із залу, а потім ці українці-директори всіляко уникали зустрічей з ним, щоб не “скомпрометувати” себе.

Думки, якими завершує свої спогади В. Галак, фактично повторюються і в спогадах інших авторів цієї книжки: “Згадуючи пройдений шлях, своє тривожне дитинство, насильну депортацію, знуцання і зневаги польського шкільного подвір’я, а також дискримінаційне (у багатьох випадках) трактування моєї особи державними установами, я переконався, що моє місце в цій державі – між громадянами другої категорії. А єдина моя провина в тому, що народився я не в польській і не в римокатолицькій родині. Чи можу я осуджувати тих своїх земляків, які вибрали шлях самозаперечення власного роду, поганьблення батьківської традиції і підлабузництво до того, хто їх зневажає і кривдить? ... Як показало життя, наш плебей не зумів протиставитись антиукраїнській кампанії польських українофобів і зривав зв’язок з власним родом і народом” [53]. Ці слова, на жаль, стосуються не тільки українців у Польщі, але передовсім багатьох тих, що проживають таки на материковій Україні, які зневажили, зігнорували свою рідну материнську мову, свою культуру, забули, хто вони і якого роду. Напрошується думка, що гордим народ може бути тільки в незалежній державі, коли він господар у власному домі, коли над ним ніхто не стоїть із батоном чи з пряником. Коли ж над ним стоїть окупант чи навіть якийсь “старший брат” (що все одно), то протистояти йому може не кожен.

Як уже було зазначено, ціла книжка на 693 сторінки присвячена болючим спогадам студентів щецінської україністики. Поміж тим, правда, трапляються й спогади про щось приємне, адже це були молоді люди, які, хоч і немало терпіли, та все ж шукали у житті позитив – закохувалися, одружувалися, брали участь у гуртках художньої самодіяльності, їздили з концертами в українські поселення, спілкувалися з людьми, несли українське слово в українські громади.

Книжку цю було б важко переоцінити, адже це яскравий документ, який складений очевидцями, учасниками тих буремних подій і

який залишиться для нащадків тих, хто перетерпів усі ці біди і нещастя, бо, як пише Микола Дупляк, у наші дні на польському засланні усе частіше відходять із цього світу у вічність “останні жертви та свідки злочинної операції “Вісла”, якою Польща розв’язала українську проблему на Закерзонні” [294]. У результаті цієї “операції” українські землі, названі Закерзонням, були обезлюднені, а вивезені українці тепер доживають віку на польському засланні... На жаль, як зазначає М. Дупляк, “поневолено на той час Україна не подала своїм кровним братам офіційно навіть моральної підтримки. Україною правили тоді російські окупанти. З поміччю прийшли лише відділи УПА, які захищали лемків (і не тільки. – М.Л.) від польського насильства та депортації” [295].

Що ж, будемо сподіватися, що всі ці трагічні події відійдуть у глибоку історію і з часом забудуться, хоч подібне забувається важко. Польща першою з усіх держав підтримала і визнала Україну як незалежну державу на початку 90-х років ХХ ст., вона і тепер намагається всіляко допомогти Україні ввійти в сім’ю європейських країн. У Польщі є здорові сили, які виявляють щирі почуття і співчуття до українців. Але є ще, на жаль, і такі, які й досі називають міста Східної Галичини польськими містами, а всю Східну Галичину – польськими “кресами”, є ще немало молодих екстремістів, які ненавидять українців, українську символіку, глумляться над українськими могилами тощо. І все ж добро повинно перемогти зло, два сусідні братні народи повинні жити в мирі і дружбі. Будемо сподіватися, що в майбутньому будуть виходити книжки, які описуватимуть дружні, мирні стосунки і взаємини, економічні та культурні досягнення двох сусідніх народів.

А поки що подякуймо ініціаторам створення цієї глобальної праці, яка носить назву “З Україною в серці”, та її авторам. Треба віддати належне редакторові Миколі Дуплякові, консультантові Михайлові Шумаді, що попрацювали вони над книжкою плідно і серйозно, дали можливість усім, хто виявив бажання, висловити свою думку написати свої спогади та роздуми, вилити на папір наболіле за багато прожитих років. Книжка добре відредагована, вичитана, читається легко, хоч нелегко сприймається її зміст, бо душать сльози, коли читаєш про пережите українцями в Польщі, про їхні намагання організувати своє життя у вороже налаштованій до них державі. Оскільки, на думку автора-упорядника М. Дупляка, досі немає затверджених єдиних для всіх українців – материкових і діаспорних – правописних норм, цей збірник видано за Харківським правописом 1927 року [17]. Добре, що в книжці уміщено чимало фотографій авторів спогадів та членів їхніх родин; їх колись із вдячністю розглядатимуть їхні нащадки.

Правда, деякі матеріали чомусь подані польською мовою (спогади Михайла Дзвінки (один з двох), Петра Коваля (два з чотирьох). Для українців, що проживають чи проживали в Польщі, це близька мова, яка їх оточувала все життя, але для українців з материкової України чи з

інших країн польська мова може бути незрозуміла. Між тим, якраз ці спогади містять чимало цікавої інформації. Але хто захоче, той прочитає і зрозуміє. У цілому ж вихід у світ книжки “З Україною в серці” – це важлива подія в житті всіх українців як у Польщі, так і в Україні, так і в житті тих, які волею долі розкидані по світу...

м. Івано-Франківськ